

Данас, скоро две деценије након пада Берлинског зида, међузависност између идентитета мањине и већине има посебну важност у оним земљама где су се односи на релацији већина-мањина променили као резултат нестанка предходне “империјалне” власти (нпр. федералне републике бившег СССР-а које су прогласиле независност). Њихова искуства се могу наравно применити и на друге делове бивше Источне Европе, па тако и Балкана.

Балтички случај

Примери Естоније, Латвије/Летоније и Литваније (“западног прозора” бивше царске Русије и СССР-а) се разликују од других случајева Централне и Источне Европе из неколико разлога. Ова три примера имају ту заједничку компоненту да је процес изградње њихових националних идентитета у оквиру вишенационалне “империјалне” заједнице релативно каснио у поређењу са западноевропским стандардима (то се нарочито односи на Естонце и Латвијце/Летонце јер нису имали у прошлости националну државу). Све до завршетка Првог светског рата и формирања њихових независних националних држава (у случају Литванаца обнове) њихови национални идентитети су имали изразито јаку културолошку и етнолингвистичку основу. Првенствено захваљујући дугој историји борбе за националну еманципацију и политичку слободу против страног административног апарата (Литванци против Руса, Латвијци и Естонци против Швеђана, Немаца и Руса, а сви заједно након 1944. г. против Совјета), на овим балтичким просторима се развио концепт грађанског друштва у супротности наспрам иностране државе. Као наслеђе оваквог искуства, концепт грађанског друштва је и након стицања независности 1990/1991, оставио јак утицај на државну политику према мањинама, иако су све три балтичке републике по својим уставима декларисане као националне државе. Оваква “грађанска” политика према мањинама наравно има својих добрих али и лоших ефеката. Као позитиван резултат се јавља правно-равноправан однос мањина према већини, али у негативне ефекте сигурно спада њихова тиха асимилација што је неизбежна компонента тзв. интеграције мањина у друштвену средину (у Европи је вероватно француски случај асимилације најмаркантнији).

Случај Естоније

Естонски пример државне политике према етнолингвистичким и конфесионалним мањинама нуди могућност рефлексije на неке друге случајеве који су релевантни за проблем промене оријентације и идентитета у посткомунистичким друштвима Источне Европе. Естонски случај је користан за разумевање феномена да успешност демократских солуција за решавање мањинских проблема умногоме зависи и од промена у политичком идентитету мањина у датом друштву.

Историјски, стратегија борбе естонског националног идентитета се сводила на одбрану од германизације, шведизације и русификације како би се сачувао етнички карактер језика и културе ове специфичне етнолингвистичке нације у Европи која заједно са Мађарима и Финцима представља једине говорнике угро-финског језика на Старом континенту. У конфесионалној оријентацији Естонци су протестанти исто као и суседни Латвијци. По последњем попису становника, у Естонији 2004. живи 1.341.664 житеља од којих су 65,3% етнички Естонци а 28,1% говорници руског као матерњег (ту су још и 1% Финаца, 2,5% Украјинаца итд.).

Највећа етнолингвистичка и конфесионална мањина у Естонији данас су Руси који су се населили у овој републици након Другог светског рата и у доба СССР-а се у овој совјетској федералној јединици осећали као “код куће”. У све три балтичке републике је руски језик у јавној и академској употреби био озваничен као равноправан језик заједно са локалним литванским, естонским и латвијским, али је у пракси доминирао над националним језицима што је многим пратиоцима совјетских прилика (нарочито западним) послужило као главни доказ њихове тезе о русификацији Балтика. Домаћи естонски познаваоци прилика су чак склони закључку да су, упркос формалном статусу “титуларно-конститутивне нације”, Естонци у самој Естонији *defacto* били у статусу мањине уживајући извесна културолошка права, али без икакве могућности одлучивања о границама или законима своје сопствене федералне јединице.

Након распада СССР-а и обнове политичке независности Естоније, примарни задатак естонске интелектуалне и политичке елите је био да издејствује већинско-управни положај Естонаца у својој сопственој држави (што су они и били обзиром на процентуалност популације). Међутим, сада су Руси у потпуно новонасталом политичком окружењу и правној збиљи били приморани да признају реалност у којој су постали етнолингвистичко-конфесионална мањина; реалност на коју су се навикавали наредних десетак година. С друге стране, ни естонске власти нису у почетку имале искуство у раду са мањинама. Оно што је у пракси учињено било је “Соломонско решење”, тј. примењено је искуство међуратне независне Естоније (1918 –1940) у политици према мањинама. Ипак, у међуратној Естонији је мањинска ситуација била драстично другачија него у постсовјетској Естонији јер је у времену од 1918. до 1944, број Руса (као најбројније мањине) био процентуално мали и састојао се од аутохтоних *старовераца* у селима на граници са СССР-ом и руске урбане политичке емиграције састављене од бивше царистичке аристократије. На естонском тлу се у совјетско доба (исто као и у Латвији и Литванији) појављује нови слој руских емиграната. То су економски емигранти који долазе из унутрашњости СССР-а углавном из пасивнијих крајева али, како то воле да кажу домаћи званичници, са јаком дозом политичке индоктринације као *ослободилачки хегемонистички пролетаријат*

Са своје стране, шаролика руска дијаспора у балтичким посестринским републикама није имала никаквог искуства мултиетничког суживота у демократским земљама. Углавном је са њихове стране коришћена западна реторика о заштити мањинских права као дела права човека; реторика која се претворила у главну препреку остваривања естонских националних циљева. Од времена друге независности (20. август 1991.) естонска државна администрација се драстично обрачунала са пређашњом мањинском реториком прогласивши је као комунистичку и завојевачку. Оваква политика је постала основом за данашње разилажење естонског модела у пракси од западне интерпретације положаја мањина у Естонији.

Први период: 1990 – 1994.

Односи на релацији Руси-Естонци у постсовјетској Естонији се могу хронолошки поделити у три временска оквира. У првој етапи (1991 – 1994) Естонци су били преокупирани питањем обнове и очувања своје националне државности па је стога и политика према руској мањини занемарена. Законодавство се сводило у оквирима потврђивања легалног већинског положаја етничких Естонаца са циљем да се легализује разлика између “правних наследника” пресовјетске независности и “илегалних уљеза” из совјетског доба. Тако је за Естонце рестаурација националне независности подстакла стварање новог политичког идентитета: идентитета већине у демократској држави. Док је у оквирима СССР-а била дата етнокултурним нацијама политичка територијалност (републике) али без праве сопствене власти у њима, након 1991, естонска елита користи своју политичку власт у циљу *естонизације* Естоније промовишући и фаворизујући естонски језик, културу, демографску предоминантност, економски напредак и политичку хегемонију Естонаца као “власника” државности.

Ипак, у овој првој фази су битно утицала два спољна фактора на ограничавање процеса естонизације Естоније: страх од војне интервенције руских трупа које су биле стациониране у Естонији све до августа 1994, и веома јасан и децидан захтев за демократску заштиту мањинских права изреченог од стране међународног фактора а првенствено ЕУ и НАТО. Стога је примењена политика баланса између “националистичке” и “међународне” опције: тврда језичка и политика давања држављанства је комбинована са повластицама по питању социјалног и изборног права. Тако су “не држављани” (већина Руса) добили сва социјална и изборна права на истим основама као и пуноправни “грађани” (сви Естонци) ушта је улазило и право да гласају на локалним изборима – пракса још увек необична за европске појмове и стандарде.

Према спроведеној правној реформи почетком деведесетих, Руси су били подељени у две категорије: *грађани по праву рођења* у које су улазили руски говорници (око 80.000) који су имали право наслеђа естонског међуратног држављанства (1918 – 1941); и *странци* (око 420.000) који су у ствари били послератни економски имигранти (сличан систем је спроведен и у Латвији али не и у Литванији где су сви грађани Републике Литваније 1990. г. аутоматски добили пуноправан статус грађана и политичко-правног субјекта). Тако је око 30% естонског становништва проглашено правним *странцима* (у Латвији су *странци* имали и другачији пасош, тј. путовницу у иностранство, у односу на пуноправне грађане) што је био један од разлога за руско исељавање из Естоније. Наравно, *странци* као колектив су преживљавали друштвене и психолошке драме у процесу правне натурализације а били су принуђени да прођу кроз компликовану бирократску процедуру добијања дозволе живљења. Тако је почео нови процес адаптације и формирања другачијег мањинског идентитета Руса у Естонији. Показало се да захваљујући првенствено економском просперитету земље, али и толерантној друштвеној и културној политици, руска мањина није прошла кроз озбиљне психолошке трауме као што се то на први поглед очекивало када је изгледало да је процеп између етничких Естонаца и етничких Руса био непремостив.

Релативно неистраумована адаптација Руса као мањине се могла спровести из разлога да је одвојен културан и друштвени живот Руса као заједнице наслеђен из совјетског времена а та већ постојећа традиција сепарације је само учвршћена територијалном изолацијом највећег руско-говорног региона на североистоку земље али је у исто време играла и пресудну улогу у спречавању ескалације међуетничких тензија и сукоба иако је међуетничко неповерење било константно присутно.

Други период: 1995 – 1998.

Друга фаза се може окарактерисати као периодом адаптације на новонастало правно-практично стање од стране обе етнокултуролошке групације—и Естонаца и Руса. Како су Естонци успели да учврсте свој статус *државно-власничке* већине и како је економски напредак земље био све уочљивији, Руска мањина (без праве подршке Москве) је могла да прихвати виши степен опуштања и да у исто време искористи стабилност и просперитет економског развика. Са своје стране, на политички идентитет Естонаца су знатно утицала стремљења и ментална адаптација ка глобалним повезивањима као и повећана међународна одговорност државе. Тако је руска говорна мањина корак по корак прихваћена од стране естонске већине као правни део естонског друштва. На другој страни су и Руси били приморани да прихвате чињеницу да етнички

Естонци имају право да заштите свој језик и културу која је руку на срце у совјетско време била знатно деградирана (на Балтику постоји изрека: “Са руском гасификацијом долази и русификација”). Ипак, у то време међуетнички ставови о заједничкој будућности су још увек били дивергентни а сама међуетничка кохабитација је била неизвесна јер стабилне форме већинско-мањинског суживота у вишеетничком друштву још увек нису заживеле.

Средином деведесетих, Русија је охрабривала руско-говорну дијаспору у бившим федералним јединицама СССР-а да у својој политичкој борби захтевају колективна права и да државне власти прихвате модел мултинационалне државе са двојним држављанством и два званична језика. Све три Балтичке републике су биле у првој половини 1990.-их г. под руском економском блокадом која је и дигнута првенствено због руске говорне мањине (у Литванији је нпр. 1993. г. инфлација на годишњем нивоу износила 1000%).

У таквим условима и окружењу естонски политичари су схватили да морају усвојити много флексибилнију и ефикаснију мањинску политику у намери да пред Западом одрже легитимитет националне државе. Тако је горућа потреба за новим концептом политике према мањинама довела до серије социолошких истраживања и студија финансираних од стране Министарства просвете као и независних извора (Сорош фондација, НВО итд.).

Трећи период: 1998 – 2009.

Основно обележје ове фазе развоја већинско-мањинских односа је напор државе да промовише и оствари сведруштвену интеграцију као основни политички пројекат и циљ. Естонски парламент је 1998. г. усвојио резолуцију о принципима државне интеграционе политике. Након парламентарних избора 1998. г. влада је радила на развоју Националног интеграционог програма заснованог на принципима из предходне парламентарне резолуције. Овако зацртана нова политика је подразумевала велики заокрет од политике сепарације етнолингвистичких заједница до политике њихове пуне интеграције у корпус једног вишекултуролошког друштва са заједничким политичким идентитетом.

Интеграциони процес је замишљен на основама систематске и дугорочне подршке од стране државних органа. Тако је влада издала Државни програм “Интеграција у

естонско друштво 2000 – 2007. г.” чији се резултати прате на годишњем нивоу и на основу њих се и сам програм по потреби коригује. Цена оваквог програма износи 3 милиона € годишње а сам програм је добио знатну подршку ЕУ чланица а нарочито нордијских земаља. Основана је и посебна функција министра без портфеља који је задужен управо за надгледање спровођења у пракси политике друштвене интеграције а у његовом делокругу је и новоформирана Фондација за интеграцију.

Гледајући ретроспективно на кретања по питању друштвене интеграције у Естонији постаје јасно да су промене у политичком и друштвеном статусу како естонске већине тако и руске мањине доживеле један од најбржих преображаја од свих земаља бивше Источне Европе. На крају, уопштено говорећи, неколико унутрашњих фактора (поред спољашњег притиска од стране међународних институција) су пресудно утицала на (релативан) успех зацртане политике стварања интегрисаног вишеетничког естонског друштва: 1) јасна политичка визија естонске већине и несигурност и недостатак политичког вођства руске мањине, 2) релативно заједничко стремљење да се ускочи у Европу, 3) заједнички социјални проблеми и мале разлике у животним стандардима, 4) недостатак међуперсоналне мржње и разноврсност могућности за испољавање самоидентификације, и 5) постојање јасног и подржаног владиног политичког програма интеграције који је две етнолингвистичке групе превео од пута сепарације до стања релативне суживотне интеграције.